

Elżbieta Winięcka

Tekstowy wszechświat Leśmiana¹

Bolesław Leśmian, przez lata traktowany jako poeta osobny, wielki samorodny talent bez następców, doczekał się ogromnej biblioteki analiz, w których charakteryzowano go zarówno jako spadkobiercę estetyki młodopolskiej, jak i nowatora, wytyczającego na mapie polskiej poezji nowe szlaki. Dziś o prekursorskim wobec idei nowoczesności charakterze dzieła Leśmiana nikogo nie trzeba już przekonywać. Jego stosunek do języka jako narzędzia stwarzającego odrębną, poetycką rzeczywistość i do pracy w nim poety jako działalności, poprzez którą ujawniają się niedostępne inaczej doświadczenia i sytuacje, stanowi najbardziej czytelny wyraz przynależności do nowej formacji, która wyłoniła się w Polsce na początku XX w. Współcześnie chętniej uznaje się go za prekursora i nowatora niż kontynuatora i tradycjonalistę. Tę pionierską, awangardową stronę poezji Leśmiana eksponują badacze polskiego modernizmu: Ryszard Nycz [2001], Michał Paweł Markowski [2007], Zygmunt Łapiński [1994], Piotr Micha-

1 Recenzja książki Żanety Nalewajk [2015], *Leśmian międzynarodowy – relacje kontekstowe. Studia komparatystyczne*.

łowski [2008], Agnieszka Kluba [2004], Andrzej Skrendo [2005], Anna Czabanowska-Wróbel [2009].

Jednakże Leśmian w świadomości wielu odbiorców pozostaje twórcą swoiście polskim. Jego językowa inwencja, wyobraźnia oraz wrażliwość jawią się w świetle stanu badań jako cecha twórczej osobowości, a nie inspiracji czerpanych skądinąd. Klimat epoki, w której nastąpiło załamanie dotychczasowej bezpiecznej wizji świata, kryzys wartości i wiary, rezonuje w tej poezji w sposób jej tylko właściwy.

Podkreślając osobność Leśmiana, przypomina się równocześnie jego koneksje z romantyzmem [zob. Opacki 1979; Stelmaszczyk 2009], a przede wszystkim francuskim i rosyjskim symbolizmem [zob. Stone 1972; Sobieska 2005; Śniedziwski 2006; Bieńkowski 2009], z Viceańską koncepcją poety jako człowieka pierwotnego [zob. Głowiński 1998; Boniecki 2008; Karwowska 2008] oraz z nowoczesną filozofią życia [zob. Zięba 2000] – jest to pozytywne zjawisko. Ważne, że przypominane są zależności między dziełem Leśmiana a filozofią Henriego Bergsona, Friedricha Nietzschego, a nawet Friedricha von Schlegla. Nikt jednak dotąd nie pochylił się pieczołowicie nad poszczególnymi utworami, nie wskazał na poziomie leksyki, konstrukcji wyższych układów znaczeniowych, wyobraźni i idei rzeczywistych homologii między jego poezją i wielkimi przedstawicielami innych literatur.

Taki właśnie cel postawiła sobie Żaneta Nalewajk. W swojej rozprawie *Leśmian międzynarodowy – relacje kontekstowe. Studia komparatystyczne* bada słowo po słowie, wers po wersie, obraz po obrazie mniej znane aspekty dzieła Leśmiana – te, w których ujawniają się międzynarodowe, międzykulturowe koneksje poety. Autorka jasno deklaruje przy tym swe komparatystyczne inklinacje i podkreśla: „[...] nie da się niestety określić Leśmiana mianem ulubieńca komparatystów” [Nalewajk 2015: 10]. Badacze rzadko zestawiają jego dzieło z dokonaniem innych, niepolskich twórców, a jeśli już tak się dzieje, to często kierują nimi odmienne niż „analityczne i faktograficzne”, czyli zgodne z celami komparatystyki, intencje. Wreszcie Nalewajk zauważa, że przekonanie o wielkości i europejskiej randze poety „rzadko idzie w parze z porównawczymi studiami kontekstowymi i zorientowanymi

komparatystycznie badaniami poetologicznymi utworów” [Nalewajk 2015: 12-13].

Rzeczywiście, w powstałych do tej pory opracowaniach dominuje raczej historycznoliterackie myślenie o wpływach i inspiracjach anizeli systematyczne studia nad pokrewieństwem i uwarunkowaniem tej poezji przez konkretnych autorów i teksty, które Leśmian czytał i które wywierały wpływ na jego twórczość. Dlatego rozprawa Nalewajk stanowi swoiste *novum* w tej dziedzinie. Autorka proponuje podejście analityczne, kontekstowe, kładące nacisk na badanie także brzmieniowej i leksykalnej warstwy tekstów, od której zaczyna się dialog z tradycją. W jej książce Leśmian to przede wszystkim poeta głęboko wrośnięty w tradycję europejskiej literatury. Porównanie jego twórczości z dziełami należącymi do innych literatur narodowych i innych kultur pozwala pokazać w sposób do tej pory niewykorzystany specyfikę tej poezji: jej pokrewieństwa z dziełami innych twórców, ale też i te miejsca, w których Leśmian jawi się jako artysta w pełni oryginalny, swoiście wykorzystujący inspiracje europejskie.

Projekt Nalewajk dzieli się na dwie (a właściwie na trzy, o czym za chwilę), części. Bardzo ważna jest część pierwsza, metodologiczna, zarysowująca stan komparatystyki i perspektywy rozwoju tej dyscypliny. To rozdział napisany surowym, strukturalistycznym z ducha, naukowym żargonem, w którym pada deklaracja podjęcia badania realnych zależności międzytekstowych, mającego na celu wskazanie nie tyle dialogu tekstów i czytelników, ile konkretnego autora z innymi dziełami, stylami, kulturami, których świadectwo utrwalone jest w tekście. Metodologiczne nacechowanie rozprawy czyni z niej nie tylko studium historycznoliterackie, lecz także precyzyjnie zaplanowany projekt metateoretyczny. Dodajmy od razu, że nie wszystkie omówione tu narzędzia znajdują zastosowanie w dalszych badaniach nad Leśmianem, którego dzieło autorka zestawia przede wszystkim z innymi kulturami (Europa Wschodnia – Europa Zachodnia) oraz literaturami (amerykańska twórczość Edgara Allana Poeego, francuski i rosyjski symbolizm, ukraiński i rosyjski romantyzm i folklor).

Rozdział będący mocnym głosem w obronie współczesnej kondycji i roli komparatystyki stanowi zatem osobną teoretyczną

całość, w której zaprezentowana zostaje typologia badań oraz sposobów ich zastosowania we współczesnym literaturoznawstwie. Warto zwrócić uwagę na to, że dziś komparatystyka to nie tylko lektura porównawcza dwóch twórczości. Rozprawa Nalewajk uzmysławia, że w obręb tej dyscypliny wchodzi wszystkie zagadnienia z obszaru relacji między sztukami (intertekstualność, intersemiotyczność), między poszczególnymi dyscyplinami humanistyki, między różnymi mediami, wreszcie między zjawiskami pochodzącymi z różnych kultur i narodów, a także zjawisk kultury popularnej. Tak więc, według najszerszej definicji, badania komparatystyczne mają status swoiście rozumianej metadyscypliny, pozwalającej objąć i opisać wszystkie problemy i zjawiska dotyczące wzajemnego oddziaływania na siebie tekstów i dyskursów. W ten sposób komparatystyka staje się metodologiczną propozycją godzącą różne języki i sposoby uprawiania humanistyki, na gruncie analizy zjawisk znajdująca punkt oparcia i płaszczyznę porozumienia wszystkich dyscyplin.

W swej pasji porównywania Nalewajk prezentuje się jako badaczka skrzętnie porządkująca obszar badań. Jest to postawa widoczna zarówno w dążeniu do precyzji ujęć, jak i w skłonności do tworzenia typologii, niekiedy trudnej do wykorzystania w praktyce. Dotyczy to na przykład klasyfikacji kontekstów, której modelowa klarowność jest największym atutem. Trudno bowiem znaleźć praktyczne uzasadnienie dla restrykcyjnych podziałów, jakie badaczka wprowadza w dookreślaniu pojęć i kategorii, na przykład ze względu na stopień świadomości odbiorcy w obcowaniu z kontekstem (tutaj wyodrębnia konteksty uświadomione lub nieuświadomione, przy czym te drugie mogą zostać uświadomione przy pojawieniu się nowych danych) czy też ze względu na funkcję kontekstów (mało funkcjonalny *nomen omen* podział na konteksty estetyczne i pozaestetyczne).

W książce dostrzec można także pewien radykalizm, będący z kolei konsekwencją maksymalizmu badaczki. Postulując posługiwanie się analizą kontekstową jako metodą badawczą, podkreśla ona kategorycznie, że „Inny [od przyjętego – E.W.] rodzaj postępowania z kontekstem skutkować może błędami metodologicznymi uniemożliwiającymi uzyskanie istotnych rezultatów poznaw-

czych” [Nalewajk 2015: 35]. Wśród tych niedozwolonych praktyk pojawiają się: traktowanie tekstu literackiego jako ilustracji też o charakterze dyskursywnym, analiza i interpretacja fraz wyrwanych z kontekstu oraz niedowartościowanie kontekstu macierzystego. Dla historyka literatury wszystkie te przypadki nie podlegają dyskusji, wystrzeganie się ich stanowi swoisty elementarz zasad postępowania z tekstem. To jednak, że autorka podkreśla ich wagę, zdaje się nieprzypadkowe. Jest zastrzeżeniem wymierzonym przeciwko wszelkim zbyt swobodnym praktykom interpretacyjnym, inspirowanym przez metodologie poststrukturalistyczne. Znamienne jest więc to, że zamiast o relacjach intertekstualnych i ich interpretacji badaczka mówi o analizie kontekstowej. Bliższa w ujęciu esencjalistycznym obiektywnemu stanowi rzeczy analiza zyskuje tym samym przewagę nad dominującą w dzisiejszych badaniach interpretacją. Eksponuje się przy tym perspektywę monocentryczną, tj. podporządkowaną lekturze dzieła Leśmiana. Rozległa sieć intertekstów, w którą wpleciony jest tekst poety, obecna jest wyłącznie ze względu na swe miejsce i wagę w twórczości Leśmiana: jako jego historycznoliteracki i kulturowy kontekst.

Na marginesie warto zauważyć jeszcze jedną znamioną cechę tego wywodu: otóż jest on świadectwem tęsknoty za swoiście pojmowanym poznawczym esencjalizmem, za dyskursem twardych faktów, co wydaje się przejawem zaskakującego konserwyzmu badaczki, która ma przecież na swoim koncie rozprawę poświęconą nowoczesnym zagadnieniom perspektywizmu [Nalewajk 2010]. Dlatego też warto podkreślić, że metodologiczna propozycja autorki ma także wydźwięk etyczny. Jest wyrazem dążeń do przywrócenia literaturoznawstwu wysokiej rangi badań faktograficznych, które przyczyniają się do istotnego przyrostu wiedzy o przedmiocie badań. Taki jest główny cel rozprawy Nalewajk, temu też zadaniu służyć ma kolejny, najobszerniejszy rozdział jej pracy.

Właśnie część druga realizuje zasadniczy cel badawczy: prezentuje Leśmiana jako poetę międzynarodowego. Podejmując się określenia relacji między francuskim i rosyjskim symbolizmem, na których rolę wielokrotnie badacze zwracali uwagę, a także próbując ustalić relacje między symbolizmem a zainteresowaniem Leśmiana

folklorem ukraińskim, badaczka podkreśla konieczność porównywania poetyki dzieł polskiego twórcy z tekstami innych poetów, ze stylem epoki oraz z tradycją literacką i kulturową, która stanowi dla niego punkt odniesienia. Postulat ten w istocie nie jest w literaturoznawstwie nowy – współczesna poetyka kulturowa oraz historia literatury podkreślają wagę szeroko pojmowanego kontekstu dla zrozumienia wszelkich uwarunkowań badanego dzieła. Nalewajk czyni jednak z tego podejścia metodę, zgodnie z którą dążyć należy do faktograficznej i analitycznej precyzji w ustalaniu charakteru, intensywności i znaczenia związków między badanymi obiektami (tekstami, tradycjami, kulturami, epokami itp.). Wyodrębnia przy tym trzy typy relacji kontekstowych: a) międzynarodowe filiacje interliterackie – są to „paralelizmy uchwytne w poetyce dzieł, uwarunkowane kontaktami literackimi” [Nalewajk 2015: 17], b) homologie interkulturowe – czyli „odpowiedniości w ukształtowaniu utworów, motywowane kontaktami ze wspólnym pierwowzorem” [Nalewajk 2015: 17], c) analogie. Tymi ostatnimi Nalewajk się nie zajmuje jako zjawiskami przypadkowymi i nieumotywowanymi rzeczowywistymi zależnościami między tekstami.

Następnie autorka szczegółowo opisuje związki twórczości Leśmiana z dziełem amerykańskiego romantyka Poego, zapośredniczone w twórczości przekładowej francuskiego prekursora symbolizmu Charles’a Baudelaire’a, a także rosyjskiego symbolisty Konstantina Balmonta. Ujawnia filiacje twórców uchwytne w postaci nawiązań literackich: replik translatorskich, transformacji estetycznych, wpływów stylistycznych i konstrukcyjnych. Szczegółowe analizy dotyczące skomplikowanych i niekiedy wielostopniowych zależności pomiędzy amerykańskim oryginałem a przekładami Leśmiana wskazują nie tylko na pośrednictwo francuskich i rosyjskich tłumaczy, ale też na ich wpływ na sposób czytania przez Leśmiana dzieł Poego oraz na sposób, w jaki w jego autorskich utworach rezonują inspiracje tym twórcą.

Badaczka, wierna idei naukowej obiektywności w ramach wytyczonych przez przyjętą metodę komparatystyczną, odwołuje się do kontekstów, które dają się potwierdzić w rozważaniach empirycznych – poprzez zestawienia tekstów, fragmentów, a nawet słów. Tropi w ten sposób związki między poszczególnymi utwo-

rami, analizuje zależności leksykalne i poetologiczne. W ten sposób buduje fascynującą historię twórczej osobowości, która świat lektur oraz wspólnych całej epoce doświadczeń przefiltrowuje przez własną wyobraźnię i wrażliwość, tworząc w pełni oryginalne dzieło. Wszystkie przeprowadzane przez Nalewajk analizy utworów Poege, a także przekładów jego opowiadań pióra Baudelaire'a i Balmonta służą zawsze wskazaniu szczególnego miejsca Leśmiana na tle poczynañ wymienionych twórców, traktowanych jako ważny i niezbędny kontekst analizy i interpretacji.

Kolejna część studium poświęcona jest reminiscencjom konstrukcyjnym. Prezentując wpływ zaczerpniętych z Aleksandra Puszkina i Nikołaja Gogoła inspiracji demonicznymi postaciami kobiecymi, Nalewajk omawia kwestię homologii interkulturowych między demonologią Leśmiana a światem wyobrażeń romantyków. Odnosząc się do stanu badań, wskazuje, że dominująca w leśmianologii redukcja sfery inspiracji do kontekstu wyobrażeń słowiańskich, mitycznych, zubaża wiedzę o złożoności sieci międzykulturowych inspiracji [por. Karwowska 2009]. Badaczka rekonstruuje więc barwny świat literackich kreacji demonów i rusalek w literaturze rosyjskiego romantyzmu, koncentrując się zwłaszcza na Puszkynie i Gogolu, których wpływ na Leśmiana uznaje za niekwestionowany. Kolejną wspólną tradycję kulturową odnajduje w motywie „kalik pierechożych”, obecnym w tradycji Ukrainy i Rosji. Przetwarzany na różne sposoby motyw wędrownych pielgrzymów śpiewających pieśni, wspólny poezji Jesienina, Gorodieckiego i Leśmiana, staje się przedmiotem analizy jako kolejny przykład homologii interkulturowej. Realizowany u Jesienina i Gorodieckiego w ramach transformacji metaforycznych i parodystyczno-apokryficznych motyw w narracji Nalewajk [2015: 224.] nieodmiennie prowadzi do Leśmiana, u którego inspiracje bylinną staroruską epiką polegały na przekształceniach „poprzez poetycką interpretację na płaszczyznach egzystencjalnej, eschatologicznej i filozoficznej”.

W ten sposób autorka prezentuje historię łańcucha tych zapośredniczeń tekstowych obecnych w utworach Leśmiana, które sięgają tradycji staroruskich bylin oraz folkloru Ukrainy, czytanych jednak często nie wprost, lecz poprzez licznych literackich

pośredników. Ta część wnosi też najwięcej nowego do wiedzy o inspiracjach autora *Pieśni kalekujących*, które czerpał z rosyjskiego i ukraińskiego folkloru. Zarówno postaci kreowanych przez niego bohaterów, jak i obrazy śmierci okazują się efektem głębokich związków z prasłowiańską kulturą. Odkrywcze, bezcenne materiałowo fragmenty rozprawy prowadzą autorkę do przełomowych wniosków:

Pisarz zaspokajał [...] pragnienie kontaktu z tym, co pierwotne, głównie w sposób literacki, ludową „mierzwę życiodajną”, której tyle zawdzięczały jego poezja, proza i dramaty mimiczne, poznawał, czytając książki. W twórczości Leśmiana mamy zatem do czynienia nie tyle z autentycznym powrotem do archaicznych źródeł, ile ze znakomicie przyswojoną czytelniczo tradycją motywów folklorystycznych w literaturze – między innymi polskiej, ukraińskiej i rosyjskiej – oraz artystycznie wyobrażoną „archaiczną realnością”. [Nalewajk 2015: 243]

Pokazanie literackiej genezy jednej z głównych w poezji Leśmiana idei: powrotu do świadomości mitycznej, stanowi ważne w badaniach tej twórczości osiągnięcie badaczki. Dowodzi ona precyzyjnie, że archaiczna świadomość poety tworzy się misternie na fundamencie świata tekstów, w których jest on zanurzony i z których czerpie i przetwarza inspiracje. Poeta pierwotny okazuje się raz jeszcze dzieckiem swojej epoki, żywiącej się świadomością własnego zadłużenia u poprzedników. Wielkość poety, co Nalewajk wnikliwie pokazuje, nie bierze się więc z urzeczywistnienia mitycznej pierwotności, lecz ze sposobu, w jaki czerpał z wielu źródeł. Nie tylko przekraczał je, w sposób genialny tworząc własne, w pełni oryginalne dzieło, ale też – co badaczka nieustannie podkreśla – wzbogacał te kultury, którymi się inspirował. I właśnie to zdaje się być miarą międzynarodowej wagi twórczości Leśmiana, którą Nalewajk wydobywa i eksponuje. Naszym oczom ukazany zostaje poeta, którego dzieło kształtowało się za sprawą dialogu kultury zachodnio- i wschodnioeuropejskiej, wzmocnionych dodatkowo wpływem amerykańskiego prozaika – Poego.

Autorka wykonała ogromną pracę, docierając do nieuwzględnianych dotychczas źródeł rosyjsko- i francuskojęzycznych. Interesująco pokazała, jak nieznający angielskiego Leśmian poradził sobie z przekładami opowiadań Poe'go, korzystając z translacji Baudelaire'a i Balmonta. Zaprezentowała też wspólne korzenie bohaterów ballad Leśmiana i rosyjskich romantyków. Te analizy, niezwykle sumienne, uzmysławiają złożoność międzytekstowych zależności, jakim podlega dzieło Leśmiana.

Pewnym problemem jest pominięcie tych ustaleń, które znane są już od lat. Przemilczenie filiacji filozoficznych, kulturowych (kultura buddyjska, biblijna, filozofia Bergsona) zubaża ową wielojęzyczność i wszechstronność Leśmiana. Podobnie niepokoi pominięcie rosyjskojęzycznej twórczości poety, tłumaczonej na język polski między innymi przez Jerzego Ficowskiego i Jacka Trznadla. Owo „umiędzynarodowienie” Leśmiana ma zatem charakter jedynie częściowy, a przedstawione przez Nalewajk ustalenia nie wyczerpują stawianego przez nią problemu. Widać jednak wyraźnie, że autorka nie chce powtarzać znanych już stwierdzeń poprzedników i zajmuje się wyłącznie tymi wątkami, które do tej pory w leśmianologii nie były podejmowane. Interesuje ją bowiem – warto podkreślić to raz jeszcze – nie tyle nowa interpretacja dzieła Leśmiana, ile faktograficzna analiza, pokazująca frapującą historię oddziaływania na dzieło poety rozmaitych kontekstów.

W gruncie rzeczy przyjęte przez badaczkę założenia nie są ani szczególnie odkrywcze, ani rewolucyjne. Interesujące są natomiast konkluzje, a przede wszystkim sposób, w jaki do nich dochodzi. Na podziw zasługuje zwłaszcza erudycja Nalewajk, która tropi międzynarodowe koneksje autora *Klechd domowych*, sięgając do tekstów literackich w języku angielskim, francuskim, rosyjskim i polskim. Analiza porównawcza stylistycznego i estetycznego charakteru poszczególnych wersji tekstowych leżących u podstaw poetyckiego świata poety wymaga niemałej uwagi i precyzji.

Część trzecia książki, mająca na celu pokazanie następców Leśmiana, którzy nawiązują do jego poetyki i wchodzi z nim w świadomy dialog, jest zdecydowanie najsłabiej opracowana. Autorka, chcąc najwyraźniej otworzyć swoją opowieść na przy-

szłość i pokazać, że ów dialog tradycji nie kończy się na Leśmianie, sprowadza jego obecność we współczesności do poetyckich aluzji, parodii i stylizacji. Wychodząc z anachronicznego już dziś założenia, że „w polskim literaturoznawstwie Bolesław Leśmian uchodzi na ogół za poetę bez naśladowców i godnych kontynuatorów” [Nalewajk 2015: 247], próbuje podważyć ten pogląd, odwołując się do przykładów głównie o charakterze żartobliwie-dydaktycznym, w których charakterystyczny styl Leśmiana stanowi przedmiot wirtuozerskich popisów bez głębszych konsekwencji. Fakt, że badaczka skupia się na utworach takich jak Juliana Tuwima *Jak Bolesław Leśmian napisałby wierszyk „Wlazł kotek na płotek”* czy stylizacjach Piotra Michałowskiego noszących miano „poezji okółkonferencyjnej” – co zgodne jest z okolicznościami jej powstania i co jasno wskazuje na ludyczny, ulotny charakter tej twórczości – dowodzi, że Nalewajk śledzi wyłącznie wąsko rozumiane relacje intertekstualne. Tymczasem, wzięwszy pod uwagę rangę poetologicznych i filozoficznych poglądów Leśmiana, rozmach jego wizji przekraczających epistemologiczne i ontologiczne granice, otwierających nowe pole językowi i wyobraźni, w których szuka odpowiedzi na dręczące człowieka kryzysy, z pełnym przekonaniem można powiedzieć, że to właśnie ten autor jest patronem nowoczesnej polskiej poezji.

Tej właśnie perspektywy nowoczesnej zabrakło w komparatystycznych badaniach Nalewajk, skupiającej się na tropieniu zależności i inspiracji kontekstowych. Tymczasem wymienione już prace badaczy przyjmujących perspektywę modernizmu jako matrycy pozwalającej uchwycić rangę i rozległość wpływów dzieła Leśmiana na polską poezję nowoczesną pokazują, że zasadne jest mówienie wręcz o „linii Leśmiana”. Określenie to, przez analogię do znanego i ugruntowanego w polskiej historii literatury podziału zaproponowanego przez Jana Błońskiego, dobrze oddaje rolę i pozycję Leśmiana czytanego z perspektywy XXI w. Obowiązująca przez kilka dziesięcioleci dychotomiczna charakterystyka polskiej poezji, wskazująca na jej przynależność bądź do awangardowej linii Juliana Przybosa, bądź do klasycyzującej linii Czesława Miłosa, na wiele lat zaprojektowała sposób myślenia o polskich XX-wiecznych poetach różnych pokoleń, w dość naturalny sposób

osłabiając wszelkie argumenty na korzyść „trzeciej drogi”. I właśnie niewpisujący się w żadną z linii (i żadnej wprost niepoprzedzający) Leśmian mógłby odgrywać rolę kluczowego poety modernistycznego, godzącego sprzeczności i łagodzącego antagonizmy.

Przed laty Edward Balcerzan [1982] mówił o zadłużeniu wszystkich poetów polskich XX w. u Leśmiana. Dziś, kiedy proste podziały okazują się niewystarczające, tym chętniej szuka się takich punktów odniesienia, dzięki którym obraz polskiej poezji ujawni swą złożoność i wielowątkowość [*Powiedzieć to inaczej...* 2011: 10]. I to właśnie twórczość Leśmiana pozwala historykowi i teoretykowi literatury na rezygnację z podziału ustanowionego na mocy opozycji, w zamian oferując pewien horyzont możliwości. Powiedzieć można nawet, że w XX w. żaden inny rodzimy artysta słowa nie poszerzył granic wyobraźni polskich poetów tak bardzo, jak Leśmian. W nurcie lingwizującym współczesnej polskiej poezji można zatem odnaleźć inspiracje Leśmianowską filozofią języka, traktowanego jako przestrzeń kreacji, a nie reprezentacji. Głębokie i silne związki z tą poezją widać przede wszystkim u Jana Karpowicza, Bienkowskiego [Stankowska 2009] i Krystyny Miłobędzkiej, ale też – czemu nie? – u Mirona Białoszewskiego [por. Winiecka 2012], czy wreszcie u Jerzego Sosnowskiego i w poezji neolingwistycznej. I wcale nie chodzi tu o błahе analogie, przed których tropieniem badaczka słusznie się broni, lecz o istotne z poetologicznego punktu widzenia inspiracje wynikające z wnikliwej lektury dzieła Leśmiana.

Poza wąsko rozumianym nurtem lingwizującym docenić trzeba ogromną rolę filozoficznych aspektów twórczości autora *Sadu rozstajnego*. Do konstruowanych przez niego bytów wydobywających się z nicości, do idei transcendencji, nieskończoności, a także ludowości czy swoiście pojmowanej religijności odsyła nas lektura wierszy Tadeusza Nowaka (jako autora *Psalmów*), Jarosława Marka Rymkiewicza, a także Jerzego Ficowskiego czy Andrzeja Niewiadomskiego. Jest tu też miejsce dla wspomnianego przez Nalewajk Eugeniusza Tkaczyszyna-Dyckiego, nie tylko jako autora kilku „leśmianowskich” wierszy, lecz także jako poety otchłani, piszącego w cieniu śmierci i trwogi, a zarazem otwartego na wielość doświadczeń transcendencji i przenikania życia i nico-

ści. Ważne jest to, że taka szeroka optyka patrzenia na sposoby uprawiania poezji: jako na pole niewykluczających się i nieantagonyzycznych sposobów ujawniania relacji podmiotu ze światem – daje możliwości dużo większego niuansowania jej cech. W takim polu lingwizm nie wyklucza klasycyzmu. Aby jednak pokazać te nieoczywiste, nie wprost obecne źródła inspiracji, musiałaby badaczka zrezygnować z przyjętych przez siebie restrykcyjnych definicji kontekstów i analiz, nie szukać dowodów na obecność Leśmiana w warstwie leksykalnej, stylistycznej czy konstrukcyjnej wierszy, lecz na poziomie źródłowych założeń myślenia o możliwości i granicach poezji, także o jej wymiarze egzystencjalnym i eschatologicznym, będących efektem uważnej lektury dzieła autora *Pana Błyszczczyńskiego*.

W gruncie rzeczy jednak, aby rozwinąć wskazane tutaj wątki, należałoby napisać kolejną książkę, w której to twórczość Leśmiana stanowiłaby ważny kontekst polskiego modernizmu. Tymczasem otrzymaliśmy studium stanowiącą sumienne opracowanie źródeł. Rzecz to doprawdy nieczęsta już dzisiaj, tym bardziej więc podziwu godna jest nieoceniona praca, jaką badaczka wykonała, by ukazać interkulturowe i interliterackie koneksje Leśmiana.

Bibliografia

- Balcerzan Edward (1982), *Od Leśmiana*, w: *Kręgi wtajemniczenia*.
Czytelnik – Badacz – Tłumacz – Pisarz, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Bieńkowski Zbigniew (2009), *Szczyty symbolizmu*, w: tegoż, *Modelunki. Szkice literackie*, wyd. 2, Łośgraf, Warszawa, s. 452-466 [pierwodruk: „Twórczość” 1962, nr 8].
- Boniecki Edward (2008), *Archaiczny świat Bolesława Leśmiana. Studium historycznoliterackie*, Słowo/obraz terytoria, Gdańsk.
- Czabanowska-Wróbel Anna (2009), *Złotnik i śpiewak. Poezja Leopolda Staffa i Bolesława Leśmiana w kręgu modernizmu*, Universitas, Kraków.
- Głowiński Michał (1998), *Zaświat przedstawiony. Szkice o poezji Bolesława Leśmiana*, Universitas, Kraków.

- Karwowska Marzena (2008), *Prapamięć uśpiona: świat wyobrażeń Bolesława Leśmiana*, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Karwowska Marzena (2009), *Fenomen kobiecości w wyobraźni poetyckiej Bolesława Leśmiana na tle europejskiej refleksji antropologicznej*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Literacka”, nr 16 (26), s. 51-62.
- Kluba Agnieszka (2004), *Niezrozumiałe – nienazwane – nowoczesne. Leśmian i Iwaszkiewicz – dwa modele poetyckiej niewyraźności*, w: tegoż, *Autoteliczność – referencyjność – niewyraźność. O nowoczesnej poezji polskiej (1918-1939)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 61-84.
- Łapiński Zygmunt (1994), *Dwaj nowocześni: Leśmian i Przyboś*, „Teksty Drugie”, nr 5-6, s. 79-87.
- Markowski Michał Paweł (2007), *Leśmian. Poezja i nicość*, w: tegoż, *Polska literatura nowoczesna. Leśmian*, Schulz, Witkacy, Universitas, Kraków.
- Michałowski Piotr (2008), *Głosy, formy, światy: warianty poezji nowoczesnej*, Universitas, Kraków, s. 15-40 i 183-202.
- Nalewajk Żaneta (2010), *W stronę perspektywizmu. Problematyka cielesności w prozie Brunona Schulza i Witolda Gombrowicza. Prolegomena, Słowo/obraz terytoria*, Gdańsk.
- Nalewajk Żaneta (2015), *Leśmian międzynarodowy – relacje kontekstowe. Studia komparatystyczne*, Universitas, Kraków.
- Nycz Ryszard (2001), „Słowami... w świat wyglądam”. *Bolesława Leśmiana poezja nowoczesna*, w: tegoż, *Literatura jako trop rzeczywistości. Poetyka epifanii w nowoczesnej literaturze polskiej*, Universitas, Kraków.
- Opacki Ireneusz (1979), *Uroda i żaloba czasu. Romantyzm w liryce Bolesława Leśmiana*, w: tegoż, *Poetyckie dialogi z tekstem. Szkice o poezji XX w.*, Śląsk, Katowice, s. 22-28.
- Powiedzieć to inaczej. Polska liryka nowoczesna. Antologia* (2011), wybór Jerzy Borowczyk, Michał Larek, Wydawnictwo WBPiCAK, Poznań.
- Skrendo Andrzej (2005), *Bolesław Leśmian: „najtrwalszy ze wszystkich przywidzeń i dziwoł”*, w: tegoż, *Poezja modernizmu. Interpretacje*, Universitas, Kraków, s. 99-103.
- Sobieska Anna (2005), *Twórczość Leśmiana w kręgu filozoficznej myśli symbolizmu rosyjskiego*, Universitas, Kraków.
- Stankowska Agata (2009), *Awangardowy wnuk Leśmiana*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Literacka”, nr 16 (26), s. 71-93.

- Stelmaszczyk Barbara (2009), *Istnieć w dwoistym świecie... Model człowieka i obrazy Boga w poezji Bolesława Leśmiana*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Stone Rochelle (1972), *Leśmian i drugie pokolenie symbolistów rosyjskich*, przeł. Ignacy Sieradzki, „Pamiętnik Literacki”, z. 2, s. 19-30.
- Śniedziewski Piotr (2006), „Treść, gdy w rytm się stacza”. *Leśmian i symbolistyczna fascynacja rytmem*, „Pamiętnik Literacki”, z. 3, s. 135-152.
- Winiecka Elżbieta (2012), *Z wnętrza dystansu. Leśmian – Karpowicz – Białoszewski – Miłobędzka*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Zięba Jan (2000), *Bolesława Leśmiana światopogląd nowoczesny. O eseistyce poety*, Universitas, Kraków.

Elżbieta Winiecka

The Textual Universe in Leśmian's poetry

The article discusses Żaneta Nalewajk's book *Leśmian międzynarodowy*. It presents the Leśmian's work read in the context of the work of Poe, Ukrainian folklore, Ruthenian perennials as well as French and Russian symbolism. The author takes note of the numerous qualities of the dissertation. She is pointing at several advantages of this work; its analytical reliability and the methodological consequence. The author shows also on the important position of the publication in the research on the poetry of Bolesław Leśmian. She notices one essential lack which is an omission of important continuations of Leśmian's poetics in Polish modern poetry.

Keywords: Bolesław Leśmian; Edgar Allan Poe; comparative study; symbolism; Ukrainian folklore; intertextuality.

Elżbieta Winiecka – doktor habilitowana, adiunkt w Zakładzie Literatury i Kultury Nowoczesnej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, historyk i teoretyk literatury, autorka książek: *Białoszewski sylleptyczny* (2006) oraz *Z wnętrza dystansu. Leśmian – Karpowicz – Białoszewski – Miłobędzka* (2012). Zajmuje się literaturą nowoczesną oraz związkami literatury i mediów.